

Gâlceava înțeleptului cu reacțiunea. George Călinescu și publicistica politică (1946-1949)

Petre-Florian DRĂGHICI

Abstract

In this article, we analyze the relationship between intellectuals and the political factor during the process of the communization of Romania carried out after August 23 1944, through the study of the editorials signed by G. Călinescu, editorial director of the newspaper *Națiunea* (*The Nation*). Our research highlights the public discourse used by the „fellow travelers” of that period by highlighting in the public discourse of G. Călinescu the abandonment of „aesthetics” in favor of politics.

Keywords: *critical discourse, democracy, intellectuals, political ideology*

Introducere

În cadrul acestui articol voi analiza editorialele scrise de George Călinescu în perioada ianuarie 1946 - februarie 1949 pentru ziarul *Națiunea*, organul de presă al Partidului Național Popular. Întrucât m-am ocupat de conținutul de idei al unor articole politice, am încercat să observ cum se reflectă evenimentele petrecute în acei ani cruciali pentru istoria României în publicistica criticului literar.

Polemicele apărute în ultimele trei decenii privind rolul unor intelectuali de mare valoare în cauționarea regimului comunist m-au determinat să realizez o cercetare a cauzelor și a etapelor acestui proces în cazul lui George Călinescu, anume dacă a existat o convertire bruscă la dogmele marxist-leniniste sau s-a petrecut o alunecare treptată de la condiția de intelectual autonom față de puterea politică la cea de propagandist de elită. Din cele peste trei sute de editoriale scrise pentru ziarul *Națiunea*, le-am ales pentru analiză pe cele legate de principalele evenimente politice. Aceste articole au fost structurate atât pe criteriul cronologic, cât și pe cel tematic.

Ieșirea din pasivitate a intelectualului

Încă din momentul constituirii sale clandestine în 1942, Partidul Național Popular (PNP) a fost destinat atragerii intelectualității românești spre o politică filo-comunistă în lipsa existenței unei numeroase intelectualități de stânga apropiată de Partidul Comunist din România (PCdR) în perioada interbelică. Această politică de atragere a intelectualității spre concepțiile marxist-leniniste a început la nici o lună după reintrarea oficială a PCdR în legalitate, la 24 august 1944. Astfel, la 21 septembrie 1944, *Scânteia*, organul central de presă al PCdR, publica un apel către intelectuali invitându-i „să-și pună în slujba națiunii cunoștințele și capacitățile”¹, arătând că locul omului de artă și cultură nu este „nici în turnul de fildeș, nici în mediul elitelor care disprețuiesc poporul, ci alături de lupta maselor”². La acest apel a răspuns, printre mulțalții, și George

¹ George Călinescu, *Texte social-politice (1944-1965)*, Editura Politică, București, 1971, p. 7.

² *Ibidem*, p. 8.

Călinescu prin colaborările sale la *Tribuna poporului* (1944-1945) și prin conducerea revistei *Lumea* (1945-1946), revistă ce apărea sub oblăduirea *României Libere*, oficios al PCdR³.

În cadrul activității sale ca director la *Națiunea*, organul de presă al PNP, partid ce dorea să atragă de partea sa „păturile mijlocii” și „intelectualitatea progresistă”, potențiale forțe de opoziție față de procesul de comunizare al României înfăptuit de PCdR cu sprijinul sovieticilor, George Călinescu a publicat multe articole despre rolul intelectualității în cadrul „democrației populare” pe cale de a se naște. Un articol programatic este cel publicat în *Națiunea* la 1 august 1946, intitulat *Intelectualii în democrație*, în care Călinescu expune principalele teze comuniste privind rolul intelectualității în noul regim. Autorul începe prin a defini punctele esențiale ale noului concept de *democrație* care ar fi „regimul în care lumea aptă de a munci primește o răsplătire potrivită cu zelul și calitatea muncii. Se înțelege de la sine că executarea dreptului de a munci și vegherea asupra justei răsplătiri cade sub regim democratic în sarcina poporului însuși și prin reprezentanții lui”⁴. În continuare se spune că „democrația perfectă – și perfect nu e nimic pe lume – exclude cu desăvârșire situația ca un om normal capabil de muncă să se bucure în virtutea unor privilegii ori condiții speciale de puțință de a trăi fără grijă pe spinarea altuia”⁵. În finalul demonstrației sale, Călinescu definește democrația ca fiind „apoteoza poporului muncind și fiind fericit în chip solidar pentru muncă”⁶. Pentru el, ca și pentru PCdR, democrația nu înseamnă separația puterilor în stat și garantarea exercitării drepturilor individuale și colective, ci doar obligația de a munci și dreptul de a fi retribuit de *reprezentanții* poporului pentru munca prestată.

În ceea ce privește definirea rolului intelectualului în societate, Călinescu este la fel de tranșant. Nu există în fapt nici o deosebire majoră între muncitori și intelectuali, cel din urmă fiind tot un fel de muncitor: „În realitate muncitorul cu brațul și muncitorul cu creierul sunt rude strânse. Un intelectual este, ca să admitem o definiție provizorie utilă discuției, un om care gândește, care formulează idei inductiv sau deductiv. Acum vine întrebarea: este oare cu puțință ca un muncitor, oricât de umil, să facă forțarimușchiulare fără nici un proces intelectual? Prin urmare și arhitectul și zidarul sunt rude prin esență, cu singura deosebire că unul apasă mai mult asupra ideii, iar celălalt asupra faptei fizice. Amândoi muncesc și munca intelectuală este și ea o sfortare căci și calculul produce sudori. Nu există de fapt decât un singur soi de muncitor: muncitorul pur și simplu, care modifică natura și creează obiecte în scopul subsistării colective”⁷.

Dacă în planul conceptelor există o similitudine aproape totală între muncitori și intelectuali, în planul social-politic muncitorul deține în viziunea călinesciană un avantaj important prin faptul că este mai aproape de „adevărul suprem” marxist-leninist decât intelectualul. Una din culpele intelectualului este apatia, adică neimplicarea în lupta politică dusă de comuniști și de apropiații lor pentru edificarea democrației populare.

Deși într-un discurs parlamentar, din decembrie 1946, Călinescu, proaspăt ales deputat de Botoșani pe listele Blocului Partidelor Democratice (BPD), promite că „intelectualii își vor face datoria și nu vor sta impasibili”⁸, peste nici un an, în noiembrie 1947, el constată că „intelectualului îi trebuie destulă reflecțiune și energie spre a se dezbrăca de superstiții vechi și a primi realitățile fără acea surprindere și neplăcere care ies dintr-o superficială examinare a

³ Andrei Terian, *A cincea esență*, Editura Cartea Românească, București, 2009, p. 370.

⁴ „Intelectualii în democrație”, în *Națiunea*, Anul I, nr. 108/1946, p. 1.

⁵ *Idem*.

⁶ *Idem*.

⁷ *Idem*.

⁸ „Dezvoltarea culturii naționale și reorganizarea școlii (discursul rostit de d. prof. G. Călinescu la Cameră), în *Națiunea*, anul I, nr. 224/1946, p. 3.

lucrurilor. Greșeala celor din clasa noastră ar fi de a ne exclude singuri, printr-o atitudine pasivă din diviziunile ce pășesc implacabil înainte”⁹.

După lovitura de stat de la 30 decembrie 1947, când Regele Mihai I a fost forțat să abdice și când România a devenit republică populară, locul și rolul intelectualului în societatea românească a suferit schimbări majore în viziunea propagandei comuniste, schimbări carese reflectă și în optica călinesciană. Un *summum* al noii concepții călinesciene despre poziția intelectualului în „noua orânduire” îl găsim în discursul ținut în ziua de 31 ianuarie 1948 la o adunare electorală a PNP, care a avut loc la cinematograful *Scala* (ulterior redenumit *Republica*).

Dacă în publicistica anilor 1944-1947 demonstra egalitatea dintre muncitori și intelectuali, deja în „noua orânduire” republicană Călinescu pune intelectualitatea la colțșii recomanda să depună eforturi (intelectuale, desigur) pentru a ajunge la nivelul de conștiință politică al muncitorului: „Unde este locul intelectualului? Mi-am zis la 23 August și încă și mai înainte de această dată, când mi-am dat seama că nu se mai cade să stau cu capul în tomurile mele. Multe greșeli se înfăptuiseră înainte și pentru aceea că intelectualii aveau răul obicei de a sta deoparte și de a se lăsa mânâți de partidele oligarhice”¹⁰.

Rolul intelectualului în democrația populară

După momentul trezirii intelectualului la realitate urmează clipa opțiunii. George Călinescu mărturisește cum a înțeles „că marele capital și latifundiul reprezintă forme moderne de feudalitate și că orice ar fi și orice s-ar întâmpla cauza muncitorimii este definitiv câștigată. Dar eu sunt muncitor și am dat mâna cu ceilalți muncitori”¹¹.

Deși conștient de victoria cauzei proletare, Călinescu nu se înscrie în rândurile PCdR. Să vedem cum motivează această decizie: „nu m-am înscris într-un partid al muncitorilor propriuzis, ci în Partidul Național Popular dedicat păturii mijlocii, lămuririi și democratizării lor. Am făcut aceasta fiindcă nu eram pregătit și mărturisesc că nu am pătruns chiar de la început doctrina cea adevărată. Eu din vițiul intelectual vreau la toate explicații suplimentare. Intuiția pe care lucrătorul o are acută, la noi s-a uzat uneori din cauza cărților”¹². Iată cum plasează el, „intuiția lucrătorului”, în fapt fanatismul sau obediența activistului de partid, provenit din rândurile muncitorimii necalificate, deasupra spiritului critic văzut ca un „vițiu intelectual”. În continuarea discursului său, marele critic literar descifrează principalele defecte ale intelectualilor contemporani lui: „Într-adevăr două cusururi avem noi, intelectualii: cultul ideii în sine și sentimentalismul! Cum să vă explic aceasta? Ideea este o abstracțiune, o sublimare a experienței, așadar în ultimă analiză este o formă de adaptare prin întârziere. Intelectualul începe pentru a se pasiona pentru întârzierea în sine, făcându-și ceea ce se numește o plăcere gratuită care-l rețineși îl face rezistent la mișcările vremii. Noi, intelectualii, suntem ca niște copii. Aceștia, dacă acadeaua are formă de floare sau de pasăre nu se-ndură s-o mănânce și o gustă cu limba. Domnilor, ceea ce ne poate împiedica pe noi, bieții intelectuali, să fim sinceri democrați este fantezia, capacitatea de visare”¹³.

În comparație cu lucrătorul politic, bietul intelectual este la nivelul copilăriei. Această tendință de culpabilizare a intelectualilor pentru capacitatea lor de analiză și pentru spiritul lor

⁹ „Pături mijlocii”, în *Națiunea*, anul II, nr. 493/1947, p. 1.

¹⁰ „Discursul d. prof G. Călinescu”, în *Națiunea*, anul III, nr. 555/1948, p. 1.

¹¹ *Idem.*

¹² *Idem.*

¹³ *Idem.*

critic va fi o dimensiune propagandistică permanentă a întregii perioade comuniste și chiar îi va supraviețui acesteia. Este de ajuns să ne amintim că, în iunie 1990, muncitorii de la IMGB „făceau ordine” în Piața Universității, în strigătele de „Moarte intelectualilor!”, iar minerii aduși din Valea Jiului îi vânau pe străzi pe cei ce purtau, în concepția lor, semnele exterioare ale intelectualului: ochelari, barbă, mapă etc. „Noi muncim, nu gândim!”, scandau ei cu mândrie.

Acest sentiment de superioritate al muncitorului, care „produce la concret”, a fost inoculat vreme de 50 de ani în mințile oamenilor și, paradoxal dar și tragic, la acest proces au participat mulți intelectuali de prim rang. La nici o lună după acest discurs, Călinescu va semna, în *Națiunea* din 18 februarie 1948, editorialul *Apatia*, un adevărat avertisment adresat universitarilor, dar și tuturor intelectualilor care încă mai ezitau să accepte noua ordine. El le cerea acestora nu numai să adere la „regimul democrat popular”, dar și să devină propagandiști ai acestuia. În introducerea articolului, Călinescu constata că „majoritatea indivizilor (din mediile universitare – n.n.) sunt apatici, indiferenți la orice speculație, dorind să nu li se bată capul, amatori de distracție”¹⁴. În continuare, în spiritul tezelor lui A. A. Jdanov, el descrie ascutirea luptei ideologice între cele două lagăre, capitalist și comunist. Pentru a învinge în această luptă este nevoie de formarea unei armate de „ideologi de profesie”: „O politică a cărei spirală este ideologia are nevoie de un colectiv de oameni, obișnuiți cu reflexiunea și lupta de idei. O rea poziție ideologică periclitează cauza însăși, așa cum o rea strategie face sterilă viața soldaților”¹⁵.

Trecând de la general la particular, autorul constată nevoia superioară de a fi create echipaje de ideologi, în fapt propagandiști ai regimului: „Democratizarea țării și ridicarea nivelului ei cultural cer echipe active cu existență intelectuală reală. Dacă intelectualitatea noastră suferă de o oarecare întârziere față de muncitorime, acest fenomen se explică prin apatia de care am vorbit. Adâncimea intelectuală nu constă în bogăția detaliilor, ci în tensiunea interioară. Și un lucrător poate fi și este foarte adeseori mai plin de probleme decât un filosof de catedră”¹⁶. Se poate constata, numai în câțiva ani, schimbarea totală a raporturilor dintre muncitori și intelectuali.

Dacă în anii 1944-1945 G. Călinescu pleda pentru reconsiderarea muncii fizice și a statutului lucrătorului în cadrul societății, iar într-o a doua etapă, pentru egalitatea pe plan social și moral între muncitori și intelectuali, odată cu preluarea întregii puteri politice de către comuniști lucrătorul devine adeseori mai profund, cu o gândire mai problematizată decât a unui profesor de filosofie. Pentru ca universitarii să regăsească „tensiunea ideatică” specifică proletariatului, Călinescu preconizează un program radical: „Ca să avem o bună armată de luptători cu arma ideologică este de neapărată trebuință să sporim interesul pentru pregătirea universitară, să distrugem apatia tinzând a se transforma într-un apatism, adică într-un soi de filosofie a inerției. Faptele mari ce ne așteaptă nu suferă o asemenea lașitate, dacă sunt la noi, în mediile universitare, 3000 de inșidispuși să studieze profund problemele timpului. Dacă nu-i avem, să-i creăm”¹⁷. La ora când scria aceste rânduri, Călinescu nu avea de unde să știe că numai peste un an, în decembrie 1949, va fi nevoit să părăsească Catedra de istorie a literaturii române moderne de la Facultatea de Litere din București, fiind înlocuit de Ion Vițner, unul dintre intelectualii creați de PCdR pentru a gândi și studia profund problemele timpului¹⁸.

¹⁴ „Apatia”, în *Națiunea*, anul III, nr. 567/1948, p. 1.

¹⁵ *Idem.*

¹⁶ *Idem.*

¹⁷ *Idem.*

¹⁸ Pavel Țugui, *Amurgul demiurgilor*, Editura Floarea Darurilor, București, 1998, p. 219.

După abdicarea forțată Regelui Mihai I și proclamarea Republicii Populare Române (RPR), PCdR a trecut în forță la crearea structurilor social-politice și economice necesare transformării României într-un stat de tip socialist. Pe plan politic, Partidul Social-Democrat a fost absorbit de PCdR în cadrul congresului din 21-23 februarie 1948, când a fost creat Partidul Muncitoresc Român (PMR), „partidul unic al clasei muncitoare”. Celelalte formațiuni politice apropiate de PCdR (Frontul Plugarilor, Partidul Național Popular, Uniunea Maghiară) au fost grupate, alături de nou creatul PMR, în Frontul Democrației Populare, coaliție ce a câștigat 92,3% din voturi la alegerile pentru Marea Adunare Națională (MAN) din 28 martie 1948, ultima consultare electorală pluripartidă până în 1990.

Sarcina de prim ordin a proaspăt alesei MAN era adoptarea unei constituții care să legitimeze republica populară, a cărei proclamare avusese loc în condiții dubioase din punct de vedere al dreptului constituțional¹⁹. La 13 aprilie 1948, la numai o săptămână de la începerea lucrărilor, MAN adoptă o nouă constituție cu unanimitate de voturi, o caracteristică a parlamentarismului de tip comunist. Noul act fundamental al statului român era expresia stării de tranziție de la capitalism la socialism în care se afla România. De exemplu, se recunoștea proprietatea privată asupra pământului și a instituțiilor industriale și comerciale, dar cu amendamentul naționalizării întreprinderilor, băncilor și transporturilor dacă „interesul general o cere”²⁰.

Pe plan economic, principalul scop al conducătorilor comuniști era trecerea la o economie controlată strict de stat. Pentru aceasta, a fost înființat, la 18 iulie 1948, Comitetul de Stat al Planificării a cărui sarcini fundamentale erau elaborarea planului general al economiei naționale și îndeplinirea planificării economice. La 11 iunie 1948, MAN adoptă legea naționalizării întreprinderilor industriale, de asigurări, miniere și de transport, o adevărată lovitură de stat pe plan economic și social. Prin această lege s-a creat baza juridică pentru preluarea, în 1950, a 1060 de întreprinderi (90% din totalul producției industriale)²¹, burghezia românească pierzând puterea economică și pregătindu-se astfel desființarea ei ca și categorie socială.

La 28 martie 1948 a fost creată Direcția Superioară Politică a Armatei cu rolul de a transforma Armata Regală într-o Armată Populară, care va copia până și în uniforme modelul sovietic, iar la 28 august 1948 a fost înființată Direcția Generală a Securității Poporului, destinată anihilării oricărei rezistențe la trecerea României la noua orânduire socialistă.

În a doua jumătate a anului 1948, au avut loc schimbări majore și în învățământ, prin aplicarea legii din 3 august 1948 și a altor acte normative ulterioare care prevedeau excluderea religiei din școli, schimbarea manualelor, introducerea de cursuri de limbă rusă și de marxism-leninism la toate nivelurile. Admiterea în facultăți se făcea pe principii de clasă, copiii de muncitori și țărani săraci și mijlocași având rezerve, teoretic, între 20% și 30% din numărul de locuri. Se introducea astfel un *numerus clausus*, dar nu pe criterii rasiale, ci pe criterii sociale. În anii următori, tinerii cu „origine nesănătoasă” au fost practic privați de posibilitatea efectuării de studii superioare.

Pentru a înfrânge orice posibilitate de rezistență, fie și sub formă religioasă, guvernării României au început presiunile asupra Bisericii Greco-Catolice pentru reunificarea cu „Biserica Mamă Ortodoxă” și întreruperea relațiilor speciale cu Vaticanul, aflat dincolo de *Cortina de*

¹⁹ Eleodor Foșăneanu, *Istoria constituțională a României (1866-1991)*, Editura Humanitas, București, 1997, pp. 91-93.

²⁰ Ghiță Ionescu, *Comunismul în România*, Editura Litera, București, 1994, pp. 188-189.

²¹ *Idem*.

Fier. După arestarea tuturor episcopilor greco-catolici, a numeroșipreotși laici, la 1 decembrie 1949 (o dată nu întâmplător aleasă) biserica Greco-Catolică a fost desființată. Începând cu 1 ianuarie 1949, s-a trecut la aplicarea planului economic național, iar la 15 ianuarie 1949, prin legea înființării consiliilor populare, administrația locală a fost reorganizată prin suprimarea oricărei autonomii față de stat. Totodată, la începutul anului 1949 au fost desființate PNL-Bejan (fost Tătărescu) și Partidul Național Popular, liderii comuniști nemaivând nevoie acum nici măcar de un pluripartidism de fațadă. Frontul Plugarilor, formațiunea condusă de Primul ministru Petru Groza, a fost menținută până în 1953 din motive de propagandă, pentru a nu agrava tulburările din lumea satelor generate de demararea cooperativizării agriculturii în martie 1949²².

Nu numai societatea românească era bulversată de aceste transformări rapide, dar și PMR. Această trecut în acești primi ani de „democrație populară” printr-o perioadă de frământări cauzată atât de lupta pentru putere între liderii partidului („căderea” lui Lucrețiu Pătrășcanu în februarie 1948 și conturarea conflictului Dej-Pauker), cât și de procesul de verificare a membrilor de partid început în noiembrie 1948, care a dus la excluderea a 192.000 de membrii PMR până în iunie 1950²³.

Colivia de argint a „tovarășului de drum”

Nici G. Călinescu nu a fost scutit în această perioadă de excesele epocii. Încă din primele luni ale anului 1948 a fost supus „unor critici relativ politicoase, dar suficient de apăsate”²⁴ în paginile nou-apărutei reviste *Flacăra*, de către un corifeu al dogmatismului proletcultist, Nicolae Moraru, și de către o tânără speranță a genului, Vicu Mândra, student al lui Călinescu la Facultatea de Litere!!! Sub pretextul analizării relației dintre ideologie și artă, i se cere alinierea la dogmele culturale staliniste, aliniere ce nu-l scutește pe Călinescu de o nouă campanie de presă dusă împotriva sa, de data aceasta de către Ion Vitner, adjunctul său la Catedra de literatură modernă, prin articolul serial „Confuzia valorilor în critica noastră literară” apărut în revista *Contemporanul* în perioada aprilie-mai 1948. Prin acest rechizitoriu abia deghizat, autorul, care urma să-i ia locul la Universitate, pregătea în realitate debarcarea criticului de la Catedră, reușită în noiembrie 1949²⁵.

Pe de altă parte, tot în 1948, Călinescu este ales deputat de Brăila în MAN (va fi deputat până la moarte) și este primit în rândurile noii Academii a RPR, o recunoaștere a meritelor sale științifice și o recompensă a atitudinii sale obediente față de conducătorii politici ai României. Această atitudine caracterizează și publicistica sa politică din coloanele *Națiunii* de-a lungul anului 1948 și începutul anului 1949, până la încetarea apariției ziarului. Astfel, după crearea Frontului Democrației Populare, în februarie 1948, el s-a simțit dator să explice cititorilor săi rolul PNP în cadrul acestuia: „De aici încolo, nu mai poate fi deci vorba de un pact de echilibru între unități adversare, ci de *conlucrare ierarhică* (s.n.) între forțele muncitoare, fie ele uvriere, agrare sau intelectuale, *sub călăuzirea puterii politice cu ideologia cea mai înaintată* (s.n.). Noi, păturile mijlocii, nu vom susține interesele noastre în contra Partidului Unic Muncitoresc ci alături de el, întrucât prin eliminarea factorului exploatator nu mai există decât un singur efort al muncii cu trei aplicații deosebite. Noul Front al democrației nu e, ca să vorbim mai limpede,

²² Gheorghe Onișoru, *Alianțe și confruntări între partidele politice din România (1944-1947)*, București, Fundația Academia Civică, 1996, pp. 75-78.

²³ Stephen Fischer-Galați, *România în secolul al XX-lea*, București, Institutul European, 1998, p. 144.

²⁴ Marin Nițescu, *Sub zodia proletcultismului. Dialectica puterii*, București, Editura Humanitas, 1995, p. 194.

²⁵ *Ibidem*, p. 198.

decât un contract, o coordonare între trei categorii de muncitori din noua democrație, urmărind căteștrele laolaltă același scop final”²⁶.

Călinescu nu preciza care era scopul final al conlucrării ierarhice, considerând poate că e prematur ca acesta să fie dezvăluit în februarie 1948. Teza specificității PNP ca reprezentant al claselor de mijloc este reluată și într-un editorial din 6 martie 1948, intitulat *Drumul Adevărat*: „O lungă acțiune de lămurire a clarificat lucrurile și s-a înțeles că în PNP își găsesc expresia păturile mijlocii cu mentalitate înaintată, adică acelea care părăsind cu totul ideea claselor după volumul capitalului, se încadrează sincer în frontul muncii, alături de Partidul Unic Muncitoresc și Frontul Plugarilor. Interesele categoriilor noastre nu sunt și nu trebuie să fie discordante cu acelea ale muncitorilor îndeobște, întrucât existența lor se ridică tot pe muncă. Se poate vorbi doar de o formă deosebită de activitate. Tocmai această modalitate deosebită de muncă justifică înviereași dăinuirea PNP. Intrarea noastră coordonată și ierarhică în FDP nu înseamnă desființarea noastră, căci nimeni n-are de gând să prefacă un profesor în sudor și un negustor în funcționar”²⁷. Este greu de crezut că o „modalitate diferită de muncă” ar putea constitui o bază doctrinară pentru un partid politic, dar în martie 1948, în condițiile în care PMR nu își impusese încă un control strict asupra societății, mai era nevoie de un sistem pluripartid formal.

Dacă în articolul sus-menționat Călinescu vrea să demonstreze rațiunea de existență a PNP prin necesitatea reprezentării politice a păturilor mijlocii, peste numai două săptămâni, pe 21 martie 1948, în articolul „Muncitorii și intelectualii”, directorul *Națiunii* crede că „între muncitor și intelectual nu trebuie să se vadă două clase deosebite, una dotată cu mâini zdravene și alta cu o minte pătrunzătoare, ci o singură armată a muncii, în care numai gesturile sunt deosebite. În nici un caz nu poate fi prin definiție vreo separare prin calitatea inteligenței”²⁸. Dacă prin „pături mijlocii” se înțelege mica burghezie și intelectualitatea, atunci cvasitotala similitudine între muncitori și intelectuali face problematică însăși existența PNP.

Odată febra electorală trecută, Călinescu își îndreaptă atenția spre noile teme ale propagandei comuniste, cum ar fi lupta pentru pace sau munca voluntară. În editorialul *Setea de pace*, din 5 aprilie 1948, este prezentat un pensionar „cu preocuparea binelui public”, care propune plantarea de pomi fructiferi pe aleile Capitalei pentru îmbinarea plăcutului cu utilul. Dar nu ideea în sine îl interesează pe Călinescu, ci „semnificația politică a visurilor unui cetățean. În vreme ce o anume lume agită ideea războiului, făcând demonstrații cu avioane șicruciușătoare, în timp ce se votează în Occident sporuri pentru cheltuielile de război, în România noastră pașnică, legată de vecini prin tratate defensive, un cetățean, care defapt e un simbol, e plin de nerăbdare de a i se publica articolele despre înfrățirea națiunilor printr-un grai comun și înfrumusețarea Capitalei cu flori de piersic și măr. Ce înseamnă aceasta? Că lumea noastră crede în mult dorita liniște, că lumea are sete de pace”²⁹.

Tema păcii e prezentă și în cadrul unui elogiu adus muncii voluntare, într-un articol din 22 aprilie: „În munca voluntară eu văd o semnificațieși mai înaltă. Ea absoarbe și convertește instinctul războinic. Lupta voluntară este o manifestație pentru pace. Mult mai frumoasă mi se pare salopeta și mult mai demn târnăcopul decât tunica și pușca. Războiul distruge, munca construiește. Însă vai, urând războiul trebuie să ne gândim totuși la apărare, sunt sigur că cu mult mai multă hotărâre își apără pacea acela care a gustat bucuriile construcției”³⁰.

²⁶ „Frontul Democrației Populare”, în *Națiunea*, Anul III, nr. 582/1948, p. 1.

²⁷ „Drumul adevărat”, în *Națiunea*, Anul III, nr. 592/1948, p. 1.

²⁸ „Muncitorii și intelectuali”, în *Națiunea*, Anul III, nr. 595/1948, p. 1.

²⁹ „Setea de pace”, în *Națiunea*, Anul III, nr. 608/1948, p. 1.

³⁰ „Munca voluntară”, în *Națiunea*, Anul III, nr. 622/1948, p. 1.

Deja integrat în mecanismul propagandei de tip comunist, Călinescu participă la campania de presă premergătoare și pregătitoare „naționalizării mijloacelor de producție” de la 11 iunie 1948, prin articolul *Planificare*, din 7 mai 1948, în care sunt descrise avantajele unei economii dirijate de stat: „Noi n-am intrat încă în faza socialistă și Constituția prevede proprietari particulari ai mijloacelor de producție. Însă aceeași Constituție hotărăște dirijarea de către Stat a producției. Între concepția burgheză și aceea socialistă, timpul a verificat deci o fază intermediară: planificarea. Producătorul se bucură mai departe de dreptul de a lua inițiative de producție pe bază capitalistă, totuși producția însăși nu poate fi lăsată de capul ei. Industriașul care lucrează de capul lui, în scopul unui cât mai mare profit, se iluzionează când crede că e liberal, pentru că, pierzând din vedere folosul colectiv, vulnerează propria sa clasă mai devreme sau mai târziu. Însă un stat cum este al nostru, abia ieșit dintr-un război, nu putea să stea cu mâinile în sân și să aștepte disoluția unei clase în dauna cetățenilor în general”³¹.

După cum poate fi remarcat deja, pentru Călinescu tranziția nu se mai face de la capitalism spre democrație populară, ci direct spre socialism. În cuprinsul articolului nu se face nici o referire la o eventuală naționalizare, ci, dimpotrivă, se dau asigurări că „producătorul se bucură mai departe de dreptul de a lua inițiative de producție pe bază capitalistă”. După cum se știe, actul naționalizării de la 11 iunie 1948 a fost pregătit în deplin secret pentru a-i împiedica pe proprietari să saboteze fabricile sau să-și însușească fondurile. În unele județe, PMR crease comitete de naționalizare, membrilor acestora comunicându-li-se abia pe 10 iunie scopul pentru care fuseseră convocați.

Odată înfăptuit actul naționalizării, optica lui Călinescu asupra economiei românești se schimbă total. În articolul *Naționalizarea și păturile mijlocii*, el dovedește perfectă însușire a vocabularului regimului: „În ziua de 11 iunie 1948, MAN a RPR a votat o lege care schimbă radical structura burgheză a Statului român și reprezintă un pas mare către idealul socialist. Adunarea Națională a votat naționalizarea principalelor întreprinderi industriale, punând mijloacele de producție la îndemâna celor ce muncesc și înlăturând exploatarea acestora din urmă de către cei care trăgeau foloase din munca altora. De la împărțirea moșiilor la țărani fără pământ sau cu pământ puțin, este cel mai însemnat eveniment social”³².

Să vedem în continuare cum justifică G. Călinescu actul naționalizării: „Întreprindere industrială și comercială de stat noi am mai avut, dar astăzi e vorba de cu totul altceva. De astă dată, administrația întreprinderilor naționalizate intră în grija unor oameni conștienți că roadele muncii lor sunt sortite să ridice bunăstarea tuturor. Nu s-a schimbat nimic care să dezorienteze raporturile sufletești canonice, s-a petrecut doar atât că acțiunile (întreprinderilor – n.n.) au trecut în mâinile Statului, respectiv ale muncitorimii, care le anulează ca valori producătoare de rentă fără muncă, păstrând controlul uneltelor de producție și folosindu-le în scopul producției în sine ca factor de fericire economică obștească. Capitalistul avea interes să câștige, ceea ce îl determină să scumpească produsul și să micșoreze salariile. Avea interes să câștige mult prin producție limitată. Interesul capitalului particular era în contradicție cu acela colectiv. Capitalistul român nu a aspirat niciodată la îmbunătățirea producției ci la rentabilitatea acțiunilor. Nu poate fi îndoială că, scăpată de inerția capitalismului, industria noastră își va îndrepta eforturile spre îmbunătățirea producției în folosul cetățenilor”³³.

În argumentația sa, Călinescu folosește jumătăți de adevăr, așa cum îi stă bine unui propagandist al drumului spre socialism. Din cauza crizei economice postbelice, dar și a

³¹ „Planificare”, în *Națiunea*, Anul III, nr. 630/1948, p. 1.

³² „Naționalizarea și păturile mijlocii”, în *Națiunea*, Anul III, nr. 622/1948, p. 1.

³³ *Idem*.

probabilității exproprierii întreprinderilor, după preluarea puterii supreme în stat de către comuniști la 30 decembrie 1947, burghezia românească nu mai era dispusă să investească în dezvoltarea unor întreprinderi care mai devreme sau mai târziu aveau să fie naționalizate. Într-un climat politic normal și nu într-o epocă anunțată deja ca o tranziție spre socialism, desigur că marii și micii industriași români n-ar mai fi fost acuzați de „somnolența voită a producției”³⁴. În încheierea acestui articol, el recomandă intelectualilor și micilor producători atitudinea justă pe care trebuie s-o ia față de evenimentele de la 11 iunie 1948: „Păturile mijlocii vor privi nu numai cu liniște ci și cu încredere noile prefaceri sociale. Intelectualitatea care alcătuiește o bună parte din aceste categorii, reprezentând o muncitorime calificată pentru lucrări spirituale, nu are nici un motiv să jelească în mod retrograd o lume care n-a ocrotit-o niciodată. Cât privește pe meseriași, pe micii producători, ei se vor afla acum în condiții mai bune de activitate, pentru că statul nu-i concurează, ca marele capital privat, ci îi îndrumază, dimpotrivă, într-o operă de construcție căreia acest stat se devotază exclusiv. Statul nu e rentier, ci un protector”³⁵.

Este evident faptul că mica burghezie nu putea crede în protecția statului democrat-popular care desființase într-o singură noapte puterea economică a marii burghezii. Dacă existase posibilitatea preluării rapide de către stat a unor mari fabrici ca *Malaxa* sau *Lemătre*, cine i-ar fi împiedicat pe comuniști să naționalizeze micile ateliere? Pentru români era clar că se încerca transformarea societății într-una de tip sovietic și acest lucru nu era în stare să determine păturile mijlocii să privească „nu numai cu liniște, ci și cu încredere, noile prefaceri sociale”.

Articolele lui Călinescu din vara anului 1948 sunt din ce în ce mai mult „pe linie”. Ceea ce era numai sugerat în februarie-martie 1948 în paginile *Națiunii*, adică transformarea României într-un stat socialist, este proclamat acum cu toată convingerea, ca, de exemplu, în articolul *Reflecții după 23 august*: „Odată bătălia pierdută, vechile partide burgheze au trecut la o guerilă economică, bazată pe sabotaj, speculație asupra monedei și îndemn la ajutor financiar occidental. Epoca crispanță pentru salariat nu va fi ușor uitată. A venit atunci stabilizarea și coșmarul a fost risipit. Producția rămânea încă insuficientă, stingherită. Statul trebuia să intre în posesia esențialelor instrumente de producție spre a le pune la dispoziția lucrătorilor plin de zel. Însă Constituția veche, susținută de un parlament compromis constituia o piedică. A urmat dizolvarea Parlamentului, alegerea unei Constituante din sânul însuși al partidelor democrate și în fine, legea de naționalizare a principalelor industrii. Astfel suntem azi în drum spre socialism. Ceea ce s-ar fi părut o utopie pentru noi, educați ostentativ într-o anume viziune statică, a devenit azi o realitate palpabilă. Mâncăm la restaurante de Stat, intrăm în magazine de Stat, cumpărăm produse ale industriilor de Stat, ne ducem la munte ori la mare cu mijloace oferite de Stat. Protuberanțele clasei exploatoare au dispărut și în marea sa majoritate poporul român a rămas un popor de muncitori, fiind scutit de prezența spectatorilor interesați ai muncii”³⁶.

Câteva observații se pot face pe marginea acestui articol. În primul rând „îndemnul la ajutor economic occidental” (referire la *Planul Marshall* – n.n.) este privit de Călinescu ca o parte a „gherilei economice” a burghezii, care a justificat naționalizarea. În al doilea rând, parlamentul ales în noiembrie 1946, în care PCdR și aliații săi dețineau peste 75% din mandate, îi pare un parlament compromis.

În toamna anului 1948, Călinescu va vorbi tot mai puțin despre „spiritul progresist” în favoare promovării marxism-leninismului. Tezele staliniste privind raportul dintre mediu și

³⁴ *Idem.*

³⁵ *Idem.*

³⁶ „Reflecții după 23 august”, în *Națiunea*, Anul III, nr. 723/1948, p. 1.

ereditate sau ascutirea luptei împotriva chiaburimii sunt aprobate prin articole cum ar fi *Ereditate și mediu* sau *Lupta cu moșierii – lupta cu natura*.

Capitularea morală a lui Călinescu în fața ofensivei dogmatismului stalinist o găsim pe deplin în articolul *Mihai Eminescu, membru al Academiei RPR*, scris la 15 ianuarie 1949 cu ocazia aniversării zilei de naștere a poetului. Aici, el încearcă să demonstreze cum „în foarte multe privințe, Eminescu e mai în sensul materialismului istoric decât unii poeți socialiști, deprimați sau decadenți. Eminescu repudiază metafizica și în filozofie precum o înlătură în politică”³⁷. Poemul *Luceafărul* nu mai este un poem filozofic, ci exprimă doar contradicția dintre poeți și societatea contemporană lui: „De pildă *Luceafărul*. Aici e vorba de incomprehensibilitatea geniului de către oamenii obtuzi. De nicăieri nu rezultă că geniul e o ființă metafizică dacă nu forțăm figurile poetice. Așadar în *Luceafărul* poetul se simte rece în mijlocul unei societăți aculturale, fără atenție pentru eroii poeziei și ai științei. Poetul a voit în orice caz să se coboare în mijlocul vremii lui însă a fost respins”³⁸.

A nega orice conotație metafizică a operei eminesciene, după ce în anii 1930-1940 Călinescu analizase în mod strălucit în *Opera lui Mihai Eminescu* legăturile dintre gândirea eminesciană și filozofiile germană și indiană, însemna într-un fel chiar negarea propriei sale opere de până atunci. Această negare a propriului sistem de valori va atinge o nouă culme prin discursul ținut de Călinescu la Academia RPR, în februarie 1950, cu ocazia sărbătoririi poetului A. Toma, când, dezorientat de elogiile ditirambice aduse poetului oficial al epocii, auditoriul se întreba dacă nu cumva oratorul nu își bătuse joc de sărbătorit³⁹.

În februarie 1949, la desființarea PNP, Călinescu exclama satisfăcut: „Ne-am făcut datoria! Cea mai grea sarcină a noastră a fost de a convinge păturile mijlocii că nu sunt altceva decât *pături muncitoare* (subliniere G.C.). Când am ajuns la acest rezultat ne-am găsit în fața unei noi probleme. Cei care și-au dat seama de propria lor definiție și au înțeles că politica noastră actuală se dezvoltă sub semnul socialismului și, prin urmare, sub călăuză PMR, au rămas totuși cu un sentiment de categorie politică separată, născut, ce-i drept dintr-o conviețuire prietenească de câțiva ani. Sforțarea noastră în ultima vreme a fost în sensul ruperii rândurilor particulare pentru a înlesni participarea muncitorilor neproletari la efortul socialist, solidar al tuturor celor din câmpul muncii. Prin desfășurarea firească a evenimentelor, majoritatea prietenilor din păturile mijlocii s-au încadrat frontului comun, dar nu încapă îndoială că vor fi existând elemente izolate, păstrând mentalitatea mic-burgheză. Asta e stânjenitor. Muncitorul poate privi cu neîncredere un membru al PNP, din cauză că transpune asupra celor buni observații asupra celor răi, iar membrul PNP se vede pe nedrept izolat, calificat mediocru, față de poporul muncitor din care se simte a face parte”⁴⁰. Într-adevăr, prezența unui pluripartidism chiar și de fațadă era stânjenitoare pentru comuniștii români în lupta lor pentru uniformizarea societății.

Rolul politic al „tovarășului de drum” se încheiase, Călinescu fiind acum un proaspăt convertit la ideile socialismului marxist-leninist. Simțindu-se pe deplin integrat în lupta pentru „făurirea orânduirii socialiste”, directorul *Națiunii* le promitea cititorilor săi la despărțire că „ne vom reîntâlni în etapa a doua, totul reprezintă în definitiv o redistribuire a forțelor. Luptătorii de aici vor fi regăsiți executându-și misiunile lor de pe o poziție mai înaintată de acei care au

³⁷ „Mihai Eminescu, membru al Academiei R.P.R.”, în *Națiunea*, Anul IV, nr. 2/1949, p. 1.

³⁸ *Idem*.

³⁹ David Prodan, *Memorii*, Editura Enciclopedică, București, 1993, p. 98, apud Lucian Boia, *Un nou Eminescu: A. Toma în miturile comunismului românesc*, Editura Universității București, 1995, p. 45.

⁴⁰ „Ne-am făcut datoria”, în *Națiunea*, Anul IV, nr. 368/1949, p. 1.

profitat de sfatul lor. Dispariția Partidului Național Popular și a ziarului *Națiunea* nu este o negație decât dacă privim lucrurile printr-o filozofie de abstracțiune. Dizolvându-ne am câștigat o gradație în atitudine. Acest articol nu are deci caracter de concluzie absolut, ci numai de salut la un popas în drumul nostru continuu, un prilej cel puțin de a ne mărturisi că, în măsura puterilor noastre, ne-am făcut datoria”⁴¹.

Da, George Călinescu își făcuse datoria, dar nu față de cititorii ziarului *Națiunea*, nu față de cei care îl prețuiau pentru opera sa științifică și literară, ci față de cei care doreau transformarea rapidă a României într-un stat totalitar de tip comunist. G. Călinescu își proclama sentimentul datoriei împlinite în timp ce închisorile începeau să se umple de cei care refuzau idealul socialist, în timp ce în munți avea loc o confruntare sângeroasă între trupele de Securitate și grupurile de partizani care se opuneau cu arma în mână comunizării țării. Să amintim faptul că, tot în acel an, 1949, pe 6 decembrie, va începe la închisoarea de la Pitești groaznicul „proces de reeducare” a studenților închiși acolo. Dar pentru Călinescu nimic din toate acestea nu exista. În anii următori, el își va menține, alături de Mihail Sadoveanu, Camil Petrescu ș.a., statutul de „intelectual de vitrină” cauționând cu prestigiul său regimul comunist.

Concluzii

Am analizat prezența politică și raporturile cu puterea politică ale intelectualului George Călinescu în perioada 1946-1949 prin prisma editorialelor scrise pentru ziarul *Națiunea*. Acești ani n-au reprezentat decât o etapă în procesul de apropiere a criticului față de politica PCR. Dacă în perioada interbelică au predominat preocupările pentru critica și analiza literară și nu cele legate de o eventuală angajare politică, conjunctura specială a anului 1944 i-a oferit lui G. Călinescu prilejul de a se implica în spațiul politic.

Între anii 1944-1948, poziția sa a evoluat (sau a involuat) de la cea de „intelectual progresist”, adept al unei „democrații populare” definită foarte vag ca un fel de social-democrație, la integrarea, nu fără probleme, în elita intelectuală comunistă. După o relativă marginalizare între anii 1949-1955, politica liderilor PMR (PCR) de edificare a unui comunism național prin promovarea valorilor culturale autohtone a dus, în anii 1955-1965, la transformarea „divinului critic” într-unul din simbolurile culturii românești.

După dizolvarea structurilor politice comuniste în decembrie 1989, a apărut necesitatea de redefinire a valorilor culturale românești. Dezbaterile privind raportul dintre etic și estetic, dintre atitudinea social-politică și valoarea operei au afectat și pedestalul pe care fusese ridicat G. Călinescu în epoca comunistă.

Actualmente se pot detecta trei direcții de receptare a istoricului literar. O primă direcție, formată din foștii apropiați sau discipoli ai lui G. Călinescu, dar și din foștii ideologi ai național-comunismului, îl consideră pe G. Călinescu doar o victimă a unui regim totalitar, care i-a impus un compromis pentru a-și edifica opera. O a doua este cea a celor care găsesc activitatea politică separată de cea literară și științifică și care îi dă scriitorului și istoricului literar locul cuvenit. Pentru aceștia, publicistica politică trebuie cunoscută numai pentru a înțelege contextul biografic al operei călinesciene, ei pledând pentru autonomia dintre operă și publicistica politică. În sfârșit, a treia direcție este cea a demitizării totale: nu numai politic, dar și literar G. Călinescu este depășit.

Este dificil acum, chiar și la 30 de ani de la prăbușirea unui regim ce părea să dăinuiească veșnic, regim ce-și construisese propria ierarhie axiologică și a cărui dispariție bruscă a dus la reintroducerea în circuitul cultural a unor nume în jurul cărora fusese impusă tăcere timp de 45

⁴¹ *Ibidem*.

de ani, să se facă o evaluare obiectivă a locului lui G. Călinescu și a operei sale într-un nou sistem de valori. Trecerea timpului și aprofundarea cercetărilor privind istoria culturală a perioadei comuniste, a definirii realizărilor și a pierderilor pe plan cultural cauzate de această perioadă va duce și la așezarea definitivă a lui G. Călinescu pe locul ce i se cuvine în istoria culturii românești.

BIBLIOGRAFIE

1. Publicistica

- CĂLINESCU, George, „Apatia”, în *Națiunea*, anul III, nr. 567/1948, p. 1.
- „„Dezvoltarea culturii naționale și reorganizarea școlii (discursul rostit de d. prof. G. Călinescu la Cameră)”, în *Națiunea*, anul I, nr. 224/1946, p. 3.
- „„Discursul d. prof. G. Călinescu”, în *Națiunea*, anul III, nr. 555/1948, p. 1.
- „„Drumul adevărat”, în *Națiunea*, Anul III, nr. 592/1948, p. 1.
- „„Frontul Democrației Populare”, în *Națiunea*, Anul III, nr. 582/1948, p. 1.
- „„Intelectualii în democrație”, în *Națiunea*, Anul I, nr. 108/1946, p. 1.
- „„Mihai Eminescu, membru al Academiei R.P.R.”, în *Națiunea*, Anul IV, nr. 2/1949, p. 1.
- „„Munca voluntară”, în *Națiunea*, Anul III, nr. 622/1948, p. 1.
- „„Muncitori și intelectuali”, în *Națiunea*, Anul III, nr. 595/1948, p. 1.
- „„Naționalizarea și păturile mijlocii”, în *Națiunea*, Anul III, nr. 622/1948, p. 1.
- „„Ne-am făcut datoria”, în *Națiunea*, Anul IV, nr. 368/1949, p. 1.
- „„Pături mijlocii”, în *Națiunea*, anul II, nr. 493/1947, p. 1.
- „„Planificare”, în *Națiunea*, Anul III, nr. 630/1948, p. 1.
- „„Reflecții după 23 august”, în *Națiunea*, Anul III, nr. 723/1948, p. 1.
- „„Setea de pace”, în *Națiunea*, Anul III, nr. 608/1948, p. 1.

2. Lucrări

- BOIA, Lucian, *Miturile comunismului românesc*, Editura Universității București, 1997.
- CĂLINESCU, George, *Texte social-politice (1944-1965)*, Editura politică, București, 1971.
- FOCȘĂNEANU, Eleodor, *Istoria constituțională a României (1866-1991)*, Editura Humanitas, București, 1997.
- FISCHER GALAȚI, Stephen, *România în secolul al XX-lea*, Institutul European, București, 1998.
- IONESCU, Ghiță, *Comunismul în România*, Editura Litera, București, 1994.
- NIȚESCU, Marin, *Sub zodia proletcultismului Dialectica puterii*, Editura Humanitas, București, 1995.
- ONIȘORU, Gheorghe, *Alianțe și confruntări între partidele politice din România (1944-1947)*, Fundația Academia Civică, București, 1996.
- TERIAN, Andrei, *A cincea esență*, Editura Cartea Românească, București, 2009.
- ȚUGUI, Pavel, *Amurgul demiurgilor*, Editura Floarea Darurilor, București, 1998.